

רבותיי, ההיסטוריה...

הפרקליטות הצבאית והשטחים המוחזקים*

צבי ענבר**

נאום שר המשפטים

תכנית "שחם"

קורסים לקציני מילואים של הממשל ושל הפרקליטות

1967 - יישום התורה

נאום שר המשפטים

ביום 3.7.1967 אמר שר המשפטים, יעקב שמשון שפירא, בנאומו

בכנסת:

* מדור זה יוחד עד כה להיסטוריה של המשפט הצבאי בתקופת הקמת המדינה ולפניה. לבקשת המערכת חרגתי ממסגרת זו לקראת מלאות שלושים וחמש שנים למלחמת ששת הימים. בעשותי כן הבאתי בחשבון את העובדה שלגבי חלק מהמשרתים במערכת המשפטית בצבא מלחמת ששת הימים אף היא בבחינת היסטוריה. בשל העובדה שנטלתי חלק בהכנות להקמת ממשל צבאי ולאחר מכן בכינונו, יישאו הדברים הפעם אופי של זכרונות אישיים. חלק מהכתוב לקוח מתוך יומני האישי מאותה תקופה כמעט ללא שינויים.

** תא"ל (מיל'), לשעבר הפרקליט הצבאי הראשי.

צ' ענבר "הפרקליטות הצבאית והשטחים המוחזקים" משפט וצבא 16
(התשס"ב) 149

עבודת משרד המשפטים קלה באופן יחסי במידה שהדבר נוגע לחלקי ארץ ישראל שמחוץ לירושלים, אשר שוחררו על ידי צה"ל. השלטון הממשי שם הוא בידי כוחות הצבא, והשאלות המשפטיות הכרוכות בכך מסורות לידי המנגנון המשפטי של צה"ל בראשותו של הפרקליט הצבאי הראשי. המנגנון המשפטי של הצבא עומד במשימה במידה שיכולה לשמש דוגמא לצבאות בעלי נסיון רב יותר, במדינות בעלות מסורת של שמירה קפדנית של יסודות החוק הבינלאומי הפומבי.

הפצ"ר, מאיר שמגר, שיתף אותנו בהוקרה זו. את הקטע הנ"ל מתוך עיתון "הארץ" הוא שיגר בלויית מכתב בכתב ידו:

שלום רב לך צביקה,

ראה נא הלוטה שהוא תולדה להוקרה לה זכינו בזכות פעולה בה נטלת חלק חשוב.

בברכה

מ. שמגר, אל"מ

כל זה לא בא יש מאין, ואספר על תקופת ההכנות של הפרקליטות הצבאית לשליטה בשטחים מנקודת מבטי כקצין מטה במטכ"ל ועל השלבים הראשונים של שליטתנו בשטחים והפעם מנקודת מבטי כאיש הפרקליטות הצבאית.

תכנית "שחם"

יום שלישי, 130.4.1963 - מחר תוצג תכנית "שחם" בפני הרמטכ"ל. התכנית מבוססת על הקמת 8 נציגויות בהתאם לנפות בגדה המערבית: ג'נין, שכם, טול כרם, רמאללה, ירושלים, יריחו, בית לחם, חברון. היום היו אצלנו הפצ"ר וסא"ל שרגנהיים, פרקליט פיקוד המרכז, והוא יכין את החלק שלו שמתבטא כיום, בהתאם לתקן, ביועץ משפטי למטה הממשל בגדה ו-41 בתי דין צבאיים. אצלנו במטה משובץ כקצין מטה עו"ד מירון, שהיה בעבר מנכ"ל משרד הפנים², והוא נמנה על תקן הממשל הצבאי³. כדי להתכונן צריך הפצ"ר קובץ של חוקי ירדן וכן מבנה המוסדות המשפטיים, ועליי מוטל להשיג חומר זה מאמ"ן.

שבת, 4.5.1963 - היום עבדתי יחד עם רס"ן הדר ממפצ"ר⁴ ועם מתורגמן⁵ על הכנת תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945 בערבית לשם שימוש בהן בכל אזור כבוש. השגתי את ספר החוקים משנת 1945 בשפה הערבית, והיה צורך להוציא מהם כל ביטוי הקשור למונחים כמו "הנציב העליון", "כוחות הוד מלכותו" וכולי, ולהפכם ל"המפקד הראשי", "כוחות ישראל" וכולי. במקום הנציב העליון או הרמטכ"ל הוכנס לתקנות כסמכות עליונה המפקד הראשי של כוחות צה"ל בשטח הכבוש, אשר עם כניסתנו

-
- 1 אותה עת כיהנתי כקצין מטה בכיר במטכ"ל-אג"ם-ממשל צבאי תחת פיקודו של אל"ם יהושע ורביץ. המחלקה, שהייתה מופקדת על שלושת אזורי הממשל הצבאי בתחומי ישראל - גליל, תיכון ונגב - מנתה שני קצינים: אל"ם ורביץ ואני, וכן שני אזרחים.
 - 2 ואביו של עו"ד יצחק מירון, קצין במילואים בפרקליטות הצבאית.
 - 3 ולא על תקן הפרקליטות הצבאית.
 - 4 שהחליף בשנת 1968 את אל"ם שמגר כפצ"ר.
 - 5 אני עצמי סיימתי כשנתיים וחצי קודם לכן אולפן לערבית בן שבעה חודשים.

יכריזו על תקנות אלה כעל חלק מהמשפט בשטח הכבוש, ועל פיהן ימנה את 8 הנציגים כמפקדים צבאיים. בעיה נוספת המתעוררת היא התאמתם של עונשים על עברות מסוימות בתקנות להוראות אמנת ג'נבה, האוסרת הטלת עונש מוות, אלא במקרים מיוחדים. שלא לדבר על הקשיים הטכניים הגדולים שנוצרו בשל התיקונים הרבים לתקנות שאינם מופיעים בספר החוקים בערבית שבידינו, ויהיה צורך להשיג את כל התיקונים, לעבור עליהם, לשבצם כהלכה, לספרר מחדש ועוד.

השגתי ממדור 5 באמ"ן 3 כרכים של חוקי ירדן מעודכנים עד 1960 וכן 3 כרכים של העיתון הרשמי בתוקף עד אפריל 1962. הראיתי אותם לשטרנברג, והוא הסתייג מהצורך בלימודם המיידים (הם היו בשפה הערבית). אמרתי לו כי מאחר שיש לשער שהמפקד הצבאי יכריז על כך שהחוקים הקיימים נשארים בתוקפם, יש צורך לדעת מה מהחוקים לבטל מיד, כי לא יתכן שנשאיר איזה שהוא חוק המכוון נגד ישראל וניתן לו גושפנקה של השלטון הישראלי. הוא הסכים עם זה מיד וביקש שאמסור הכרכים למתורגמן שלהם על מנת שיכין רשימה של שמותיהם, ועל פיה יחליט אילו חוקים יש לבדוק באופן יסודי. היום, כאשר עבר אתי על העיתון הרשמי, גילה רשימה הכוללת שמות ספרים שנאסרו לפרסום בירדן. הרשימה כתובה גם באנגלית וכוללת גם את יומנה של אנה פרנק ועוד. הייתה זו הוכחה לצדקת דבריי מאתמול.

יום שני, 6.5.1963 - אצל אל"ם אלי זעירא, רמ"ח מבצעים, דיון בקשר למבנה הממשל בשטח הכבוש. השתתפו גם רפול, הפצ"ר שטרנברג,

6 הכוונה היא לתיקונים מתקופת המנדט הבריטי על ארץ ישראל.

7 שמו של שמגר לפני החלפתו.

אל"ם ורבין וסא"ל לובטקין, מושל צבאי תיכון שבפיקוד המרכז. במקום 8 נפות (כפי שזה כיום המבנה האדמיניסטרטיבי), יהיו 6 נפות המבוססות על גושים ומחוז ירושלים. יהושע ורבין סיפר לי כי שוחח בנושא זה עם הרמטכ"ל⁸, וההצעות הן: אלוף ויויאן הרצוג - מושל הגדה⁹, מישאל שחם¹⁰ - מושל ירושלים¹¹.

יום שלישי, 7.5.1963 - אתמול נערך אצל ראש מת"מ¹², אל"ם שייקה רביב (רתח) דיון בקשר לתקן הממשל. השתתפו גם אל"ם גודר¹³ ושטרנברג. [כאן באים פרטי הדיון והתפקידים שהוטלו עליי בעקבותיו בקשר להכנת הנחיות בכתב לבעלי התפקידים השונים]

יום רביעי, 8.5.1963 - היום בא אליי רס"ן הדר ממפצ"ר כדי להמשיך בהכנת תקנות ההגנה בערבית. היינו יחד בענף פרסומים והוברר שהדרך הטובה ביותר להכנת החומר היא צילום התקנות והכנת הטקסט הרצוי לנו על ידי גזירה, הדבקה וצילום מחדש.

25.6.1963 - היום השתתפתי ביום עיון מטעם מפצ"ר למשפטני מילואים בנושא דיני מלחמה, שטחים כבושים וכיוצא בכך... בתחילת ההשתלמות ישבתי עם רס"ן הדר אצל הפצ"ר ונקבע שיפרח מפרקליטות המחוז יערוך את תקנות ההגנה בערבית לאחר שדאגתי לצילומן.

8 צבי צור.

9 כפי שאכן היה ב-1967.

10 מי שהיה ראש מחלקת הממשל הצבאי במטכ"ל לפני יהושע ורבין.

11 בפועל התמנה לתפקיד זה אל"ם שלמה להט (צי"ץ).

12 המחלקה לתפקידי מטה, מאוחר יותר - אג"ם-תוא"ר (תכנון וארגון).

13 אותה עת מפקד ההגנה המרחבית בפיקוד המרכז.

* * *

סוף דבר - את הגדה המערבית לא כבשנו, אך ההכנות לקראת השתלטות על שטחים כבושים נמשכו בעיקר בפרקליטות הצבאית ובמחלקה שלנו במטכ"ל.

קורסים לקציני מילואים של הממשל ושל הפרקליטות

בסופו של אותו חודש, מאי 1963, התחלתי לארגן את הקורס הראשון לאנשי מילואים של הממשל הצבאי בבית הספר למדעי המדינה בירושלים, שהיה בית ספר משותף לחיל המודיעין ולזרועות המודיעין האחרות.

הפצ"ר ומפקדת פצ"ר, בעיקר סרן שבתאי זיו¹⁴, רמ"ד הדרכה, ורס"ן צבי הדר, שהיה אחד המרצים בקורס, נטלו חלק רב הן בהכנת החומר המשפטי והן בשילוב אנשי מילואים של הפרקליטות כחניכים בקורס.

הקורס נפתח ב-12.8.1963 ונמשך חודש תמים. השבוע הראשון בו הוקדש לחלק המשפטי, השבוע השני - לתורת הממשל הצבאי ולקחי "קדש"¹⁵, השבוע השלישי לבעיות ירדן, האיסלאם וכיוצא בכך, והרביעי - לתרגיל המסכם, "יבוסי" - כיבוש ירושלים העתיקה.

סיכום הקורס ב-11.9.1963 נערך בהשתתפות אלוף (מיל') הרצוג, מפקד מפקדת הגג¹⁶, אל"ם ורביץ והפצ"ר.

14 לימים סגן הפצ"ר ומ"מ נשיא בית הדין הצבאי לערעורים בדרגת תא"ל.

15 כיבוש רצועת עזה וסיני ב-1956.

16 המפקדה האמורה לשלוט בגדה המערבית.

נערכה גם ארוחת ערב חגיגית, מצב הרוח היה מרומם, והפצ"ר, שידע כי גמרתי משפטים, שאלני מה בקשר לסטאג'. אמרתי לו שברצוני לעשות זאת, תוך הפניית השאלה למפקדי ורביני'.

לקראת הקורס השני, באוגוסט 1964¹⁷, ניסיתי לשלב בהדרכה את ראש הממשל הצבאי הקודם, אל"ם (מיל') מישאל שחם, אך הוא אמר שאני חושב 50 שנה אחורנית. היום מדינת ישראל לא תכבוש שטחים, כי המעצמות לא יאפשרו לה זאת... האמת היא שגם בקורסים אחרים בצבא לא התייחסו כמעט לנושא זה. ואולם הפרקליטות הצבאית המשיכה לקיים השתלמויות למשפטניה בבית החייל בירושלים, ואני נטלתי בהן חלק כמרצה בנושא ארגון הממשל הצבאי בשטחי כיבוש ותפעולו.

הקורס השני היה בעיקרו של דבר במתכונת הקורס הראשון תוך הכנסת שיפורים, ואף בו השתתפו ובלטו במיוחד בכירי הפרקליטות הצבאית במילואים.

1967 - יישום התורה

24.5.1967 - אני מכהן כתובע בבית הירוק ובשעות לפני הצהריים מתמחה אצל אהרן שדר בפרקליטות מחוז תל אביב. אותו יום ערכתי עם קצין נוסף ביקורת של ארגוני החירום באפסנאות מפצ"ר. לכל יועץ משפטי מיועד בגדה המערבית, ברצועת עזה ובסוריה ולכל יועץ משפטי בנפת

17 בסופו של דבר עברו עוד כשנתיים ורבע עד אשר הסכים אל"ם ורבין בסוף 1965 להעברתי אל הפרקליטות הצבאית.

18 בית הספר ביקש לקיים את הקורס ביוני, אך הפצ"ר ביקש לקיימו באוגוסט, מועד פגרת בתי המשפט.

ממשל - ארגון משלו. ארגונים אלה כללו חוברות בעברית: השתלטות על שטחים כבושים, דיני מלחמה, אמנות ג'נבה ואמנות האג; ספרות משפטית באנגלית: MANUAL OF MILITARY LAW, החלק השלישי העוסק בדיני הלחימה ביבשה, ספרו של וון גלאהן, THE OCCUPATION OF ENEMY TERRITORY, וספריהם הנוגעים לנושא של אופנהיים-לאוטרפכט ושוורצנברגר. וזאת בתקופה בה הפרקליטות הצבאית לא היתה משופעת בעודפי תקציבים. כמו כן, כלל כל ארגון ציוד משרדי בסיסי.

אחר הצהרים נקראתי לפצ"ר שמגר עם סרן אריה נתיב מפרקליטות צפון¹⁹ לקבלת הנחיות, ובערב נשלחתי יחד עם יעקב קדמי, התובע הצבאי הראשי²⁰, שבתאי זיו, ואיש המילואים, עו"ד אליהו גיצלטר ז"ל, במכונית הביואיק המפוארת של גיצלטר (שהיה בה מיוזג אויר, חידוש מדהים עבורנו) לבאר שבע, לממשל הצבאי, לשם איוש תפקידי היועצים המשפטיים בחוליות החלוץ של הממשל הצבאי שלידי הכוחות הלוחמים. צורפתי אל חולייתו של איש המילואים יצחק ספקטור (צקו), ויצאנו למפקדת אוגדה 84 (גי"ש) שחנתה ליד רנן, קרוב לעיירה אפקים.

את השבוע שלאחר מכן בילינו בשדה בפגישות עם מפקדים באוגדה, בחטמ"ר 11 ובגדוד 128 במבטחים וכן בלימוד החומר התורתי שבארגון החירום (למעט יום אחד, שאותו ביליתי בצום ובשכיבה עקב קלקול קיבה).

ב-30.5.1967 חזרתי לבאר שבע, שבה נפגשתי עם שמגר ועם קדמי. עדכנו את המדריכים לקצין ממשל בשטח כבוש, קדמי ואני החזרנו ציוד וחזרנו למפצ"ר.

19 לימים - פרקליט צפון וסגן פצ"ר, בדרגת אל"ם.

20 כיום - שופט בית המשפט העליון בדימוס.

ביום ראשון בערב, 4.6.1967, קיבלתי הודעה לבוא למפקדה עם תיק החפצים האישיים. היה ברור שהפעם יוצאים למלחמה. עוד באותו ערב צורפנו, רס"ן גרשון אוריון²¹ ואני, למפקדת חטיבה 11, שחנתה ליד נחל עוז. למחרת בבוקר יצאתי עם סרן יוסי כהן מהממשל וסגן זאב ז"ל מבטחון שדה למגן, ושם צורפנו לגדוד 81 בפיקודו של סא"ל שמואל גולדברג, שעליו הוטלה משימת כיבוש חאן יונס. מאוחר יותר הצטרף למשימה זו כוח של הצנחנים. המג"ד שלח את חוליית הממשל להודיע על עוצר, החוליה הותקפה בריות, וסגן זאב נהרג. כיון שכבר הייתי במקום, נשאלתי על ידי המג"ד כיצד לנהוג באנשי או"ם שנעצרו, ויעצתי לו להמשיך ולהחזיק בהם עד גמר הלחימה.

כעבור יומיים הגיעה הוראה שעלי לבוא לעזה. התייצבתי בפני אנשי הממשל הצבאי, לרבות האלוף משה גורן, מפקד כוחות צה"ל באזור. מצאתי את חוקת הרצועה ותרגמתיה כמעט במלואה. אחר הצהריים הגיע סא"ל קדמי עם חוליית הפרקליטות, מסרתי את החוקה לרס"ר דניאל דניאל להשלמת התרגום וחזרתי ליפו.

ביום ששי התייצבתי בפני הפצ"ר ומסרתי לו דו"ח בעל פה ובכתב, והוא הודיעני כי אעבוד אתו בכל הקשור לתיאום חוליות הפרקליטות בשטחי הממשל. עוד באותו יום יצאתי אתו ועם אל"ם אליעזר ליף, ראש הממשל הצבאי²² לעזה, ושם נפגשנו עם אנשי הפרקליטות. חזרנו למפצ"ר, והתחלתי לטפל בבעיות שהועלו.

21 כיהן לאחר מכן כפרקליט חיל הים בדרגת סא"ל.

22 שהחליף את יהושע ורבין.

ימים מספר לאחר מכן קיבלתי מהפצ"ר מכתב: "הנדון: פעולה כחלוץ היועץ המשפטי לממשל. קראתי בעיון את הדו"ח שלך בנידון ושמחתי להיווכח כי בצעת המוטל עליך במסירות ובהצלחה".

בשבועות הקרובים הייתה לכולנו עבודה ללא יום אחד של הפסקה. עבדנו עד שעה מאוחרת גם בימי ששי, בשבתות ובחג השבועות. כמעט מדי יום יצאתי לחוליות הפרקליטות בשטח כדי לטפל בבעיות המתעוררות ומדי יום ישבתי עם הפצ"ר לדווח לו ולמצוא פתרונות לסוגיות שהועלו. הפצ"ר אף הוא המשיך לצאת מדי פעם לשטח.

ב-21.6.1967 הודיעני הפצ"ר כי עליי להחליף את קדמי בעזה למשך שבוע כי על קדמי לעסוק בחקירה מוקדמת של ארוע תקיפת האנייה האמריקנית, "ליברטי". שבוע זה נמשך כארבע שנים וחצי.

בגלל קשיי התקשורת וריבוי הבעיות נתן לנו הפצ"ר, לפחות בעזה, יד חופשית למדי, ולמעשה, יכולנו לחוקק בתקופה הראשונה כמעט ללא מגבלה ככל הנדרש להשלטת הביטחון והחזרת החיים האזרחיים למסלולם התקין. כיוון שרבים מאנשי הממשל הצבאי היו ללא הכשרה מספקת בנושאים שעליהם הופקדו, וזה נכון לכל אזורי הממשל, מרמת הגולן ועד לדרום סיני, הפכנו עד מהרה לאורים ותומים בסוגיות השונות. לא רק שפתרנו בעיות בדרך של עצה טובה וחקיקת צווים כנדרש, הקמנו גם בתי משפט צבאיים ומערכת תביעה, שאפשרו לממשל לאכוף את הוראותיו, ולא ייפלא שרכשנו עד מהרה מעמד מרכזי ושם טוב.

* * *

על הימים הראשונים של הייעוץ המשפטי בשטחים ועל הבעיות הרבות והמגוונות שבהן עסקנו, עוד ייכתב, בוודאי, בפירוט תוך הסתמכות

על תיעוד ראוי, כנדרש. רשימתי זו, אין בה כדי להציג את התמונה בשלמותה, והיא לא באה אלא להאיר מווית אישית שלי תקופה של עשייה חשובה ומרתקת.